

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2017, 21 (1): 321-354

Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları:

Nûh Kıssası Örneği

Reflections of the Qur'ānic Parables in Classical Arabic Poetry:

The Example of the Noah Parable

Mücahit Küçükşarı

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.

*Assistant Professor, University of Necmettin Erbakan, Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric.*

Konya/Turkey

mucahitkucuksari@hotmail.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-7035-9420>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18 Şubat/February 2017

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Nisan/April 2017

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran/June 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Cilt / Volume: 21

Sayı – Issue: 1

Sayfa / Pages: 321-354

DOI: doi.org/10.18505/cuid.292846

Atıf/Cite as: Küçükşarı, Mücahit. “Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları: Nûh Kıssası Örneği - Reflections of the Qur'ānic Parables in Classical Arabic Poetry: The Example of the Noah Parable”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal* 21, no. 1 (June 2017): 321-354. doi: 10.18505/cuid.292846.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved. For Permissions: ilahiyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr

Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları:

Nûh Kıssası Örneği

Öz: Kur'an kıssaları, sahip oldukları zengin muhteva, dil özellikleri ve herkese hitap edebilme özelliği ile Arap edebiyatında büyük ilgi görmüştür. Özellikle şiir alanında bu kıssaların yansımalarını, en güzel biçimleri ile görmek mümkündür. Şairler bazen öykü-şiir tarzında eserler kaleme alarak, kendi yorumlarıyla birlikte bu kıssaları okuyucuya aktarmışlar, bazen de bu kıssalarda yer alan farklı motifleri, kendi duygularının aktarımı noktasında yardımcı unsur olarak kullanmışlardır. Nûh kıssası da dikkat çekici ve ibretli muhtevası ile şairler için bir ilham kaynağı olmuştur. Bazı şairler bizzat bu kıssayı anlatan şiirler kaleme almıştır. Bazıları ise bu kıssaya ait tufan, Nûh'un gemisi ve yaşı gibi motifleri şiirlerine dâhil etmişler ve böylece kıssaya telmihte bulunmuşlardır. Bu bağlamda, çalışmamızda Klasik dönemde yaşamış pek çok şairin divanı taranarak, farklı örneklere ulaşılmaya çalışılmış ve kayda değer görülenler ışığında Nûh kıssasının Arap şiirindeki yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap şiiri, Kıssa, Nûh, Manzum-hikâye, Telmih.

Reflections of the Qur'anic Parables in Classical Arabic Poetry:

The Example of the Noah Parable

Abstract: The Qur'an has received great attention in Arabic literature with its rich content, language features and the ability to address anyone. Especially in the field of poetry, it is possible to see the reflections of these parables in their most beautiful forms. The poets sometimes take the works of Story-poem and transfer these parables to the reader together with their own interpretations, and sometimes use different motifs in these parables as an aid to the transfer of their own feelings. Noah parable is also a source of inspiration for poets with its remarkable and exemplary content. Some poets have received poems describing this parable. Some of them included the motifs of this parable such as the flood, the ship of Noah and his age, in his poems, and so they alluded to the parable. In this context, many poets who lived in classical period were scanned in our study and tried to reach different examples and tried to reveal the reflections of Noah parable in Arabic poetry.

Keywords: Arabic poetry, Parable, Noah, Story-poem, Allusion.

SUMMARY

The Qur'ānic parables have a great influence on the Arabic language in terms of their content and style. The fact that these parables have a vivid narrative and that they have a direction that addresses everyone further increases the power of this influence. Arab poetry also has a vivid and enthusiastic narrative. Moreover, poetry has always been the most effective expression of Arabs. So it was unthinkable for Arab poetry to remain independent of this influence of the Qur'ānic parables.

Since the earliest times, stories and poetry have always been in life of all societies. All the experiences of life, such as wars, hunting adventures, heroisms and love sometimes found in the lines of poetry, sometimes in the lines of a story. For this reason, within literary genres, stories and poetry are always the most interesting. Moreover, these two literary genres have always been in an interaction throughout history. It is also possible to see this strong relation between Qur'ānic parables and poetry. Because there are so many impressive motifs in these parables that they become inspiration for the poets. In this context, the Noah parable should be mentioned in particular.

Noah's parable is a common theme in written and oral literary products of different cultures and literatures. This is not so different for Arabic poetry. Because some Arab poets have received poems -that it is possible to call such poems as story-poetry- describing this parable. And others used the motifs of this parable in their poems, and so they alluded to it.

The most important name among the poets who take poetry in story-poetry style is Umayya Ibn Abi al-Salt. Umayya, who included many prophets in his poems, gave a special importance to the flood event and he received many poems about this subject. In later periods, some names also wrote poems describing Noah's parable. But the number of these poems is not much. Therefore, it seems that a story-poem tradition does not appear in Arabic poetry, in the framework of the prophetic parables, as in Iranian and Turkish literatures.

It is noteworthy that the information conveyed in these poems sometimes coincided with the expression of the Qur'ān, and sometimes under the influence of other sacred books and cultures. However, it is a fact that non-Qur'ānic elements are included in poetry both in pre-Islamic periods and in

poems written in Islamic periods. For this reason, it can be said that Muslim poets do not feel obliged to stay bound to the Qur'an when writing poems about the story of Noah. Besides, language and narration are quite common in story-poems in which Noah's parable is told. Literary arts are not used intensively. This shows that the real intention in such poetry is to inform people about these parables. It is possible to illustrate the following lines of Umayya Ibn Abi al-Salt as examples of the above mentioned:

يَوْمَ بَادَتْ لُبْنَانُ مِنْ أَخْرَاهَا	مُنَجِّ ذِي الْخَيْرِ مِنْ سَفِينَةِ نُوحٍ
طَمَّ فَوْقَ الْجِبَالِ حَتَّى عَلاهَا	فَارَ تَنَوَّرَهُ وَجَاشَ بِمَاءِ
عَلَى الْهَوْلِ سَيْرُهَا وَسُرَاهَا	قِيلَ لِلْعَبِيدِ سِرَّ فَسَارَ وَبِاللَّهِ
كُنَّ عَلَى رَأْسِ شَاهِقٍ مُرْسَاهَا	قِيلَ فَاهْبِطْ فَقَدْ تَنَاهَتْ بِكَ الْفُلُ

[O God] save those who have goodness in the ship of Noah, when Lebanon is destroyed from the beginning to the end.

The tandoor boiled and grew with the water covering the mountains and even exceeding them.

It was said to Noah who the servant of God: "Walk" and he walked. I swear, despite all the horror he walked anyway.

And it was said to him "Land on the ground, because the ship has brought you to a high mountain, the place of settlement".

The second form of the reflection of Noah's story to Arab poetry is allusions. In this context, especially the personality of Noah, the flood event, the ship and the age of Noah are prominent symbols. These allusions have brought innovations to the style of expression of many poets and have made their poetry richer in terms of semantics. In these poems, Noah's features such as being savior, being compassionate, being loyal have been put forward. For example, Nabiga al-Zubiani says about Noah:

عَلَى خَوْفٍ تُظَنُّ بِي الظَّنُونُ	أَتَيْتُكَ عَارِيًا خَلَقًا ثِيَابِي
كَذَلِكَ كَانَ نُوحٌ لَا يَخُونُ	فَأَلْفَيْتُ الْأَمَانَةَ لَمْ تَخُنْهَا

I came to you with fear from my doubts, naked and with my old dresses.

And I saw that you did not betray your trust. Noah would not betray the same.

The flood event has sometimes become a symbol of tears and sometimes generosity. In these poems, often the art of exaggeration was applied. Emotions

are expressed in an exaggerated but very impressive way. Noah's ark is a symbol of loneliness and a savior. It has the ability to bring the differences together. Noah's ship is sometimes the symbol of the escape from degenerate society, sometimes the hair that appears in the face of love. It is possible to find an example of these mentioned in the following nice lines of Lisān al-Dīn Ibn al-Khatib:

مَا عَضَّ مِنِّي أَنْ أَخْلَفْتَ مَوْعُودِي وَرَوْضُ خَدِّكَ أَضْحَى ذَاوِي الْغُودِ
وَقَالَ قَوْسٌ عِدَارٍ فَوْقَ صَفْحَتِهِ سَفِينَةُ الْحُسْنِ قَدْ حَطَّتْ عَلَى الْجُودِي

Even if the garden of your side turns to a dried-up mule, I have never seen that you betrayed the promise you gave me.

Curved parts of the lovelock on his face said that the beauty ship sat on Mount Cudi.

When all these poems are viewed from the framework of Noah's parable, it is seen that the Qur'anic parables enrich their poetry in terms of words and meaning, adding strength to the narrations of the poets. And his has helped to convey emotions and thoughts more effectively.

GİRİŞ

Bir medeniyetin dili ve edebiyatı, tarih boyunca çok farklı unsurlardan etkilenir. Elbette Arap dili için de durum farklı değildir. Nitekim tarihsel süreçte pek çok hususun bu dil üzerindeki etkisi bilinmektedir. Ancak bunların hiçbiri Kur'an-ı Kerim'in Arap dili üzerindeki güçlü ve kalıcı etkisine sahip değildir.

Sahip olduğu belâgat özellikleri ve insanları etkileme gücü ile başka hiçbir dilde eşi ve benzeri olmayan bu "Kitap", Arap dilinin en önemli kaynağı durumundadır. Hz. Peygamber, kendisine nâzil olan âyetlerden birini ne zaman okusa, en önde gelen müşrikler de dâhil olmak üzere, dinleyen herkes hemen bu âyetlerin etkisi altına girmiştir.¹ Bu mucizevî yönünün dışında Kur'an-ı Kerim'in, nâzil olduğu andan itibaren, Arap dili ve edebiyatı üzerinde pek çok bariz tesiri olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak, Kur'an-ı Kerim'le birlikte Arap dilinde Kureyş lehçesi ekseninde bir birlik sürecinin başladığı ifade edilmeli-

¹ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-'aşru'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1963), 30.

dir.² Diğer yandan, Arapların daha önce bilmedikleri pek çok lafız, hem şiir hem de nesir türünde ortaya konan eserlere dâhil olmuştur. Bu lafızların tevhit, kulluk, secde gibi mazmûnları; bunların sosyal ve ferdi yaşama dair getirdiği ilkeler, Arap edebiyatı için yeni bir mahiyet arz etmiştir. Şu da ifade edilmelidir ki; Kur'an-ı Kerîm Arap dilinin, gereksiz ve anlaşılması güç lafızlardan arınıp, daha anlaşılır ve akıcı bir hüviyete bürünmesine katkıda bulunmuştur. İşte bu belîğ üslubun ortaya çıkmasıyla birlikte, Kur'an-ı Kerîm Arap edebiyatının omurgası konumuna gelmiştir. Şairler ve nâsirlerin, ürettikleri eserlerinde başvurdukları en öncelikli kaynak olmuştur.³

İslâmî dönemde şairler ve nâsirler, duygu ve düşüncelerini ifade ederken Kur'an-ı Kerîm'den faydalanmayı, ona atıfta bulunmayı üsluplarına zenginlik katmak için önemli bir tercih olarak görmüşlerdir. Ayrıca Araplar; konuşmalarında, hutbelerinde ya da sözlerinde bir âyete yer vermeyi önemsemişler; bunun konuşma ve yazılarına zarâfet, vakar ve incelik katacağına inanmışlardır.⁴ Bu durumla paralel olarak, şiir, hutbe, mektup, makâme...vs. gibi edebî türlerde, Kur'an'ın letâfeti ve zarâfeti ışığında, yepyeni tasvirler ortaya çıkmıştır. Özellikle şiirlerde Kur'an'dan yapılan iktibâslar, anlamların zenginleşmesini, anlatımın daha çarpıcı ve etkileyici bir hale gelmesini sağlamıştır.⁵

Kur'an, ilahî buyrukları tebliğ ederken en etkileyici üslup ve ifade biçimlerini kullanarak, insan ruhunun derinliklerine nüfuz etmiştir. Bu üslup ve ifade biçimlerinden biri, hatta belki de en önemlisi kıssa üslubudur.⁶ Çünkü kıssa, insanları etkileme gücü yüksek bir anlatım tarzıdır. Kur'an'daki kıssalardan herhangi birini okuyan kişi, o kıssanın bir köşesinde kendi hayatında cereyan eden olaylara şahit olur. Çevresindeki insanları ve onlarla ilişkisini görür.

² Hanna el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî el-edEbü'l-ğadîm* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986), 307; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'n-Nahda, ts.), 90.

³ Dayf, *el-'Aşru'l-İslâmî*, 34; el-Fâhûrî, *el-Câmi'*, 307; Zeyyât, *Târîhu'l-edeb*, 90.

⁴ Ebû Osmân 'Amr b. Bahr b. Maḥbûb el-Câhîz el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1403/1983), 1: 115.

⁵ Dayf, *el-'Aşru'l-İslâmî*, 33-34.

⁶ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yay., 1994), 197.

Bu bakımdan ilk dönemlerden günümüze dek kısca, şiir ve nesirde de hep tercih edilen ve önemsenen bir anlatım tekniği olmuştur.⁷

Kur'an kıssalarında, anlatılan olaylar kadar, olayların anlatım tarzı da çok önemlidir. Bu kıssalar yalnızca anlatılan olaylara referans olmakla değil, bu olayları kendi anlatım tarzları içerisinde yeniden şekillendirebilme özelliği ile de kısca olurlar. Dolayısıyla, değinilen olayların yeniden anlamlandırılması, söz konusu kıssaların anlamlarının bir parçasıdır. Kur'an kıssaları, diğer öyküler gibi, geçmişte yaşananların bize aktarılmasıdır. Ancak kıssalar, geçmiş bir olayı anlatırken kendilerini yeni bir olay haline getirme özelliğine sahiptir. Asıl olay, kıssanın şimdi anlatılıyor olmasıdır. Zira geçmiş bir olayın yeniden anlam kazanmasına yol açan şey, kıssanın anlatılma tarzı ve eylemi, kısacası anlatma olayıdır.⁸

Kur'an kıssaları, konuları ve olayları sunuş biçimleri bakımından müstakil bir edebî tür olmaması yönüyle diğer öykülerden ayrılmaktadır. Esasinda, Kur'an'da İslâm tebliğini en güzel şekilde yapmanın yollarından biridirler.⁹ Bununla birlikte bu kıssalarda, işin edebî güzellik boyutu da üst düzeydedir. Zira bu güzellik, ilahî mesajların gönüllere daha kolay sirâyet etmesinde önemli rol oynar.¹⁰

Bu kıssaların farklı edebî türlere konu olması, işin farklı bir boyutudur. Farklı milletlerin edebiyatlarına ait türler, tarih boyunca hep etkileşim içerisinde olagelmıştır. Bu etkileşimin en çok şiir ve hikâye türleri arasında olduğu ifade edilmektedir. Bu iki türün, duygu ve düşünceler ifade edilirken, en sık başvurulan anlatım yöntemlerinden olduğu bilinmektedir. Nitekim farklı kültürlerin edebî ürünleri arasında yer alan epik anlatımların, hem nesir hem de nazım örneklerine rastlanması, zamanla "hikâye-şiir" ya da "manzûm-hikâye" şeklinde isimlendirilen iç içe geçmiş edebî türlerin oluşumuna yol açmıştır.¹¹

⁷ Abdülkerîm el- Hâtîb, *el-Ğaşşuşu'l-Ğur'ânî fi mantûkıhi ve mefhûmih* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1965), 8-9; Fadime Kavak, "Kur'ân'da Edebî Tasvîr" (Doktora Tezi, Bursa, 2008), 257 vd.

⁸ Burhanettin Tatar, "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar", *Milel ve Nihal* 1 (2009): 99-100.

⁹ Seyyid Kutub, *et-Taşvîru'l-fennî fi'l-Ğur'ân* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002), 143.

¹⁰ Kutub, *et-Taşvîru'l-fennî*, 180.

¹¹ Selçuk Çıkla, "Şiir ve Hikâye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikâye ve Öykü-Şiir", *TÜBAR* 25 (2009): 52-53.

Arap şiirinde Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. Yûsuf, Hz. Süleyman, Ashâb-ı Kehf, Hârût ile Mârût gibi Kur'an'da anlatılan pek çok kıssanın izlerini görmek mümkündür. Nûh (a.s.) kıssası da pek çok unsuru ile şairlere ilham olmuş ve Arap şiirinde önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda yapılan incelemeler neticesinde, Nûh (a.s.) kıssasının Arap şiirine genel anlamda iki şekilde yansıdığı görülmüştür. Bunlardan ilki; “manzûm-hikâye” tarzında kıssanın anlatılması, ikincisi ise; farklı temalarda kaleme alınan şiirlerde bu kıssaya ait çeşitli unsurlara telmihlerde bulunulmasıdır. Bu bakımdan, çalışmanın bundan sonraki aşamasında, öncelikle Kur'an-ı Kerîm'e göre Nûh kıssası özet olarak ortaya konulacak, ardından bu kıssanın bizzat konu olduğu şiirler incelenecek, son olarak da bu kıssaya ait bazı bölümlerin, telmih unsuru olarak kullanıldığı şiirler ele alınacaktır.

1. KUR'AN-I KERİM'E GÖRE ANAHLATLARIYLA NÛH KISSASI

Tefsir kaynaklarında Nûh b. Lemek b. Mettûşelaḥ b. Aḥnûn olarak soy zinciri verilen Nûh (a.s.), Aḥnûn diye de isimlendirilen İdrîs'in (a.s.) torununun oğludur.¹² Gerek kavminin helâk olmasına gerek de Rabbine münacatta bulunurken çok ağlayıp gözyaşı dökmesine binaen “Nûh” diye isimlendirildiği söylenmiştir. Marangozluk mesleği ile hayatını kazanan Hz. Nûh'un 40, 50, 100 ve hatta 250 yaşında peygamber olduğuna dair farklı görüşler vardır.¹³ İnsanlar, tufan olayından sonra gemide bulunanların neslinden türediği için Nûh (a.s.)

¹² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Ṭaberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2000), 11: 509; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf 'an ḥaḳâik-i gavâmiḳi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 2: 113.

¹³ Ebû Muhammed Muḥyissunne el-Ḥuseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420/1999), 2: 201.

insanların ikinci atası kabul edilir.¹⁴ Ulu'l-'azm¹⁵ peygamberlerden olup ismi Kur'an-ı Kerim'de 28 farklı sure ve 43 âyette zikredilir.¹⁶

Özellikle el-A'râf, Hûd, el-Mü'minûn, eş-Şuârâ, el-Kamer ve Nûh surelerinde Hz. Nûh kıssası ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. Buna göre insanlar, Nûh (a.s.) devrine kadar tevhîd inancı üzere yaşamışlardır. Ancak bu dönemde hak yoldan sapıp şirke düşmüşlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Nûh'u (a.s.) peygamber olarak görevlendirmiştir.

Nûh kıssasının seyrini genel hatlarıyla iki safhada değerlendirmek mümkündür. İlk safha; peygamber olarak gönderilişi, kavminin buna karşı tepkileri ve Hz. Nûh'un uzun yıllar karşılaştığı zorluklara aldırmaşızın, sabırla görevini ifa etmesinden müteşekkildir. Kıssanın, pek çok âyette yer verilen bu bölümü, Hûd suresinde özet olarak şöyle anlatılmaktadır:

25. Andolsun, biz Nûh'u kavmine elçi gönderdik. Onlara: "Ben (dedi), sizin için apaçık bir uyarıcıyım. 26. Allah'tan başkasına tapmayın! Ben, size (gelecek) elem verici bir günün azabından korkuyorum." 27. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz." 28. (Nûh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız? 29. Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, bilgisizce davranan bir topluluk olarak görüyorum. 30. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'tan (onun azabından) kim korur? Düşünmüyor musunuz? 31. Ben size: "Allah'ın hazineleri

¹⁴ Ahmed Cevdet, *Kıssas-ı Enbiya*, haz. Mahir İz (byy.: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1985), 1: 4-5.

¹⁵ Sözlükte, sabırlı, ve kararlı kimseler anlamına gelen bu tabir, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e azimli ve kararlı peygamberler gibi sabretmesinin emredildiği âyette (Ahkaf 46/35) geçmektedir. Bk Muhammed Aruçi, "Ülü'l-Azm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42 (İstanbul: TDV Yay., 2012), 294-295.

¹⁶ Ömer Faruk Harman, "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: TDV Yay., 2007), 226.

benim yanımdadır" demiyorum, gaybı da bilmem. "Ben bir meleğim" de demiyorum, sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, "Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir" diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum." 32. Dediler ki: Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir! 33. (Nûh) dedi ki: "Onu size ancak dilerse Allah getirir. Ve siz (Allah'ı) âciz bırakacak değilsiniz. 34. Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. (Çünkü) O sizin Rabbiniz'dir. Ve (nihayet) O'na döndürüleceksiniz." (Hûd 11/25-34).¹⁷

Âyetlerden de anlaşıldığı üzere Nûh (a.s.), bir peygamber olarak görevlendirildiğini kavmine bildirmiş, görevinin sadece onları uyarmak olduğunu ve bunun karşılığında hiçbir ücret istemediğini tebliğ etmiştir. Ancak yalancılıkla suçlanmış ve tehdit edilmiştir. Bu aşamadan sonra Hz. Nûh'un uzun yıllar sürecekle olan tevhîd mücadelesi başlamıştır. Tüm çabalarına rağmen, çok az sayıda kişi kendisine inanmış ve sonunda şu şekilde niyazda bulunmuştur: "Nûh: Rab-bim! dedi, kavmim beni yalancılıkla suçladı. Artık benimle onların arasında sen hükümünü ver. Beni ve beraberimdeki müminleri kurtar." (eş-Şuarâ 26/117-118). Böylece kıssanın ikinci safhası başlamıştır.

Kıssanın bu aşamasıyla ilgili olarak, âyetlerde tufanın nasıl koptuğu, bu tufandan kurtulmak için Nûh'a (a.s.) gemi inşa etmesinin emredilmesi ve bu çerçevede gelişen olaylar anlatır. Yine Hûd suresinde kıssanın bu bölümüyle ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

36. Nûh'a vahyolundu ki: Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte olduklarından (günahlardan) dolayı üzülme. 37. Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır! 38. Nûh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz! 39. Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve sürekli bir azabın kimin başına ineceğini

¹⁷ Bu çalışmada yer alan âyetlerin çevirisinde Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim Meali esas alınmıştır.

yakında bileceksiniz.” 40. Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nûh'a dedik ki: “(Canlı çeşitlerinin) her birinden iki eş ile - (boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!” Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti. 41. (Nûh) dedi ki: “Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” 42. Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucugum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi. 43. Oğlu: Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım, dedi. (Nûh): “Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur” dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu. 44. (Nihayet) “Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!” denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: “O zalimler topluluğunun canı cehennem!” denildi. 45. Nûh Rabbine dua edip dedi ki: “Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemendendir. Senin va'din ise elbette haktır. Sen hâkimler hâkimisin.” 46. Allah buyurdu ki: Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.

47. Nûh dedi ki: Ey Rabbim! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, ben ziyana uğrayanlardan olurum! 48. Denildi ki: Ey Nûh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere bizden selam ve bereketlerle (gemiden) in! Kendilerini (dünyada) faydalandıracağımız, sonra da bizden kendilerine elem verici bir azabın doku-nacağı ümmetler de olacaktır. 49. (Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarındır.” (Hûd 11/36-49).

Tufan olayı “*Ey yer suyunu yut! Ey gök suyunu tut! Sular çekildi iş bitirildi, gemi Cudi'ye oturdu. Zalimler toplumu yok olsun.*” (Hûd 11/44) âyetinde de bildirildiği şekilde sona ermiş, inanmayanlar helâk olmuştur. Ayrıca sular çekilmiş ve gemi Cûdi Dağı'na¹⁸ oturmuştur. Bu olaydan sonra Hz. Nûh ve beraberindekiler

¹⁸ Cûdî Dağı Güneydoğu Anadolu bölgesinde Türkiye-Irak sınırına 15 km. uzaklıkta, Dicle ırmağının kıyısında bulunan Cizre'nin 32 km. kuzeydoğusunda, Şırnak il merkezine 17 km. mesafededir. Elips biçiminde olan Cûdî dağı üzerinde 2000 metreyi aşan dört doruk vardır. Bunların en

“Ona denildi ki: Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in.” (Hûd 11/48) emriyle gemiden inerler. Artık Hz. Nûh, Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası konumuna gelmiştir. Nitekim “Onun neslini yeryüzünde kalanlar kıldık.” (es-Sâffât 37/77) âyetinde de bu durum ifade edilmektedir.

2. KLASİK ARAP ŞİİRİNDE NÛH KISSASI

Dünya edebiyatlarında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Nûh kıssası, Kur'an-ı Kerîm'de detaylı biçimde ele alınması nedeniyle olsa gerek, pek çok unsuru ile Arap şairler için önemli bir esin kaynağı olmuştur. Diğer kıssalarda olduğu gibi¹⁹ az sayıdaki bazı örnekler hariç tutulursa, Arap edebiyatında, İran ve Türk edebiyatlarındaki şekliyle ana kurguya bağlı kalarak hikâyeyi yeniden üretme esasına dayalı manzûm veya mensûr bir anlatı geleneği oluşmamıştır. Bununla beraber, klasik dönem şiiirleri incelendiğinde bazı örneklerle rastlamak da mümkündür. Bu noktada ismi ilk zikredilmesi gereken şair Ümeyye b. Ebî's-Şalt'tır (ö. 8/630 [?]).

Şiiirlerinde Semûd kavimlerinin akıbetlerinin yanı sıra Nûh, İbrâhim, İshak, Yûsuf, Mûsâ, Dâvûd ve Süleyman gibi peygamberlerin kıssalarını konu edinen şiiirler kaleme alan Ümeyye b. Ebî's-Şalt, tufan olayına ayrıca önem vermiş bu konuda uzun kasideler kaleme almıştır.²⁰ Bu şiiirlerde dikkat çeken

yükseği 2114 metredir. Bu tepelerden 2017 m. yüksekliğinde olanı “Nûh peygamber ziyareti tepesi” adını taşır. Detaylı bilgi için bk.: Hikmet Tanyu, “Cudi Dağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: TDV Yay., 1993), 80.

¹⁹ İbrahim Fidan, “Kur'an Kıssalarındaki Motiflerin Arap Şiiirinde Kullanımı Bağlamında “Yûsuf'un (a.s.) Üç Gömleği”, *Turkish Studies* 11, sy. 17, (2016): 342.

²⁰ Tam adı Ebü'l-Kâsım Ümeyye b. Ebî's-Şalt Abdillâh b. Ebî Rebîa b. Avf es-Şekâfî'dir. Taif'te doğmuştur. Çağdaşlarına göre semavî kitaplara daha hâkim olup, şiiirlerinde dinî konulara fazlaca yer veren bir isimdir. Putperestliği bırakıp Hanîf dinini benimsediği söylenmektedir. el-Câhîz'a göre o dönemde Arap kabileleri arasında onun gibi bir dâhi yetişmemiştir. Bu sebeple peygamberlik iddiasında bulunduğu da zikredilmektedir. Bazı ihtilaflar olsa da genel kabule göre 8 (630) ya da 10 (632) yıllarında ölmüştür. Şiiirlerini konu bakımından ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi eski Arap şiiirinin geleneksel özelliklerini taşıyan medih, risâ, fahr gibi konulara dair olanlardır. İkincisi ise, Allah inancının telkinini, yerin ve göğün yaratılışını, melekler, hesap günü, cennet ve cehennem, zühd, dünyaya değer vermeme, semavî kitaplarda geçen Âd ve Semûd kavimlerinin akıbetlerini, tûfan olayını, ayrıca Hz. Nûh, İbrâhim, İshak, Yûsuf, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman gibi peygamber kıssalarını konu edinen şiiirler teşkil etmektedir. Bu konulara

husus, Kur'an anlatımının yanı sıra farklı kültürlere ait mitolojik unsurların da anlatıma dâhil edilmiş olmasıdır.²¹ Zira Nûh kıssası ile ilgili olarak kaleme aldığı şiirleri incelendiğinde, bu şiirlerde yer alan bilgilerin bazen Kur'anî anlatım ile örtüştüğü, bazen Tevrat ve İncil'e dayandığı, bazen de farklı kültürlere ait mitolojik unsurlar ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.²² Bu hususa Nûh'un gemisinden bahsettiği şu dizeler örnek olarak verilebilir:²³ (Vâfir)

جَزَاءَ الْبِرِّ لَيْسَ لَهُ كِذَابٌ	جَزَى اللَّهُ الْأَجَلَ الْمَرْءَ نُوحًا
غَدَاةَ أَتَاهُمْ الْمَوْتُ الْقَلَابُ	بِمَا حَمَلَتْ سَفِينَتُهُ وَأَنْجَتْ
لَدَيْهِ لَا الظَّمَاءُ وَلَا السَّبَابُ	وَفِيهَا مِنْ أَرْوَمَتِهِ عِيَالٌ
وَإِذْ صُمُّ السِّلَامِ لَهُمْ رَطَابُ	وَإِذْ هُمْ لَا نُبُوسَ لَهُمْ تَقِيهِمْ
وَقَاضَ الْمَاءَ لَيْسَ لَهُ جِرَابُ	عَشِيَّةَ أُرْسِلَ الطُّوفَانُ تَجْرِي
كَأَنَّ سَعَارَ زَاخِرِهِ الْهَضَابُ	عَلَى أَمْوَاجٍ أَخْضَرَ ذِي حَبِيكَ
وَخَانَ أَمَانَةَ الدِّيَكِ الْغُرَابُ	بِأَيَّةٍ قَامَ يَنْطِقُ كُلُّ شَيْءٍ
تَدُلُّ عَلَى الْمَهَالِكِ لَا تَهَابُ	وَأُرْسِلَتْ الْحَمَامَةُ بَعْدَ سَبْعِ
وَعَايَتْهَا مِنَ الْمَاءِ الْعِبَابُ	تَلَمَّسْنَ هَلْ تَرَى فِي الْأَرْضِ عَيْنًا
عَلَيْهِ النَّاطُ وَالطَّيْنُ الْكُيَابُ	فَجَاءَتْ بَعْدَمَا رَكَضَتْ بِقَطْفِ
لَهَا طَوْقًا كَمَا عَقَدَ السِّخَابُ	فَلَمَّا فَرَسُوا الْآيَاتِ صَاغُوا

Yüce Allah, ihsan sahibi ve yalanı olmayan Nûh'a iyiliğinin karşılığını vermiştir.

Gemisinin [yükünü] yüklenip de kesinleşmiş ölümün geldiği sabah onları kurtarması suretiyle...

dair şiirler yazması kendisine âhiret şairi denilmesine neden olmuştur. Ancak onun kendi inancıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in "Şiirleri iman etti ama kalbi inkârdadır" dediği de rivayet edilmiştir. Bk: Zülfikar Tüccar, Ümeyye b. Ebü's-Salt, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42 (İstanbul: TDV Yay., 2012), 304.

²¹ Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-'Arab* (Kahire: Mektebetu'l-Îmân, ts.), 2: 130.

²² Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-'Arab*, 2:130; Abdullâh Abdulcebbâr ve Muhammed Abdulmun'im Hâfâcî, *Çiştatu'l-edeb fi'l-Hicâz* (Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâtî'l-Ezheriyye, ts.), 506.

²³ Ebü'l-Kâsım Ümeyye b. Ebi's-Salt, *Dîvân* (Dimaşk: el-Matba'atu't-Te'âvuniyye, 1974), 336-338.

O [gemide] kendisiyle aynı nesilden [bazı] aile fertleri vardı ki, Onun (Nûh'un) yanında ne açlar ne de susuzların, [hallerini anlatmaya hacetleri] vardı.

Zira kendilerini koruyacak bir elbiseleri yoktu ve sert kayalar onlara yumuşaktı.

Tufanın gönderildiği akşam gemi yüzmeye [başladı]. Su öyle bir taşkın oldu ki bir dibi yoktu.

[Bu gemi], üzerinde rüzgâr izleri olan, alevli tepeler gibi kabaran yeşil dalgalar üzerinde [yüzüyordu].

Bir mucize ile bütün her şey konuşmaya başladı ve horozun emanetine karga ihanet etti.

Yedi [gün] sonra, tehlikelerden korkmayan ve cesaret gösteren güvercin gönderildi.

Araştır bakalım! Yeryüzünde, en uç noktası bir su pınarı olan, kuru yer bulabilecek misin?

Hızlıca uçtuktan sonra üzerinde siyah, yapışkan bir çamur bulunan salkımı getirdi.

Alâmetleri inceledikten sonra onun için, boyun bağı örer gibi bir gerdanlık yaptılar.

Görüldüğü gibi kasidenin ilk kısmında tufan olayı, gemi ve gemide bulunanlar tasvir edilmiştir. Bu tasvirler aslında Kur'an'daki anlatımdan çok da farklı değildir. Ancak yedinci beyitten itibaren, horoz, karga ve güvercin bahsedilmektedir ki, Kur'an'da bu hayvanlara dair bilgi yer almamaktadır. Tevrat'ta ise tufan bittikten sonra Nûh'un (a.s.) gözetleme ve keşif amacıyla önce bir karga, ardından da güvercin yolladığından ayrıntılı bir biçimde bahsedilmiştir.²⁴ Şiirde anlatılan olaylar ile Tevrat'taki ilgili kısımlar karşılaştırıldığında bir farklılık olmadığı hemen anlaşılır.

Ümeyye b. Ebi's-Şalt'ın bu kıssayla ilgili olarak Kur'an'ı referans aldığı beyitler de azımsanmayacak sayıdadır. Buna örnek olarak yine tufan olayını anlattığı kasidesinin bir bölümünde yer alan şu beyitler zikredilebilir:²⁵ (Hafif)

يَوْمَ بَادَتْ لِبَنَانٍ مِنْ أُخْرَاهَا مَنْجٍ ذِي الْخَيْرِ مِنْ سَفِينَةِ نُوحٍ
طَمَّ فَوْقَ الْجِبَالِ حَتَّىٰ عَلاهَا فَارَ تَنْوَرُهُ وَجَاشَ بِمَاءِ

²⁴ Tekvîn 8/5-12.

²⁵ Ümeyye b. Ebi's-Şalt, *Dîvân*, 524-525.

قِيلَ لِلْعَبِيدِ سِرِّ فَسَارَ وَبِاللَّهِ
عَلَى الْهَوْلِ سَيْرُهَا وَسُرَّاهَا
قِيلَ فَاهْبِطْ فَقَدْ تَنَاهَتْ بِكَ الْفُلُ
كَ عَلَى رَأْسِ شَاهِقٍ مُرْسَاهَا

[O Allah], Nûh'un gemisinden hayır sahibi olanları, Lübnan baştan sona helak olduğunda, kurtarandır.

Tandırı kaynadı ve dağların üzerini örtüp kaplayan hatta onları aşan su ile çoştu.

[Allah'ın] kulu [Nûh]'a yürü dedi, yürüdü. Ve vallahi onun yürüyüp gitmesi o dehşete rağmen di.

[Gemiden] in, zira gemi seni karar kılacağı yer olan yüksek bir dağın başına ulaştırmıştır, denildi.

Bu beyitlerde aktarılan bilgiler aşağıda meali verilen Hûd suresinin 40 ve 41. âyetleriyle örtüşmektedir.

40. "Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle." Ama, onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti. 41. (Nûh), "Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." dedi." (Hûd 11/40-41).

Bununla birlikte son beyitte yer alan "مُرْسَاهَا" kelimesinin "وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا" âyetinden (Hûd 11/41) lafız yoluyla yapılan bir iktibâs olduğu da anlaşılmaktadır.

Nûh kıssası ile ilgili kaleme alınan hikâye şiir tarzındaki örneklerden biri de Emevî dönemi şairlerinden 'Adiyy b. er-Rikâ'a (ö. 95/714) aittir. Ancak bu şiirde de Kur'an'da verilen bilgilerin dışında kalan bazı unsurların varlığı hemen dikkat çekmektedir. Söz konusu kasidenin bir bölümü şu şekildedir:²⁶ (Tavîl)

لَمَنْ يَأْتِسِي بِالنَّاسِ أَوْ يَتَّعِيرُ
وَكَانَ امْرُءًا مِنْ أُمَّةٍ لَيْسَ يُكْفَرُ
لَقَدْ كَانَ فِي نُوحٍ وَدَاوُدَ عِبْرَةً
رَأَى اللَّهُ نُوحًا فَاصْطَفَاهُ كِرَامَةً

²⁶ 'Adiyy b. er-Rikâ'a, *Divânu şî'r*, thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî, Hâtim ed-Dâmin (Bağdat: el-Mecma'u'l-İlmiyyu'l-'Irâkî, 1987), 240.

سَفِينَةُ نُوحٍ وَهُوَ فِيهَا يُعْبَرُ	فَلَمَّا عَلَا الْمَاءُ الْجِبَالَ تَحَامَلَتْ
لَهُ زُرُورَةٌ مِنْ جَانِبِ الطُّودِ مُجْرَرُ	فَأَفْرَعٌ بِالْجُودِيِّ نُوحٌ وَقَدْ بَدَا
وَمَا مُتَّبِعِي الْخَيْرِ إِلَّا مُعْرَرُ	فَأَرْسَلٌ وَخَفًا خَالِكًا وَحَمَامَةً
فَقَضِيبٌ مِنَ الزَّيْتُونِ يَهْتَرُ أَخْضَرُ	فَمَا أَقْلَعَتْ تَزْتَادُ حَتَّى بَدَا لَهَا
فَصَلَّى عَلَيْهَا إِذْ أَتَتْهُ تُبَشِّرُ	فَجَاءَتْ إِلَى نُوحٍ تَطِيرُ بِغُصْنِهَا
وَأُورَثُهَا أَنْ لَيْسَتْ الدَّهْرُ تَكْبَرُ	صَلَاةً مُجَابٍ يَسْمَعُ اللَّهُ صَوْتَهُ

Nûh ve Dâvud'[un kıssalarının]da insanlara uyan ya da değiş[meye müsait ol]an kimseler için ibretler vardı.

Allah (c.c.) Nûh'u görmüş, lütufta bulunarak onu seçmişti. Ki o, inkârcılardan olmayan bir nesildendi.

Su, dağlar[ın boyun]a yükselince, Nûh'un gemisi [yükünü] yükledi. O ise, içeri-sinde tekbirler getiriyordu.

Ardından Nûh, Cûdî'ye indi. Dağın yüksek tarafında bir zirveden suyun çekildiği görüldü.

Hemen, simsiyah bir karga ve bir de güvercin yolladı. Sadece hayrı arzu eden, tehlikeye atılabilir.

Keşif için uçar uçmaz, salınmakta olan yemyeşil bir zeytin dalı görüldü.

Dalıyla birlikte uçarak Nûh'a geldi. O da müjde vermek üzere kendisine geldiği için, ona duada bulundu.

Allah'ın, sesini işittiği, duası makbul olan birinin duasıydı [bu]. Ve ona asla yaşlanmamayı miras bıraktı.

İlk dört beyitte Kur'an'da anlatılan bilgiler verildikten sonra, karga ve güvercinin hikâyesi anlatılmaktadır.

Bunlarında dışında uzun kasideler halinde olmasa da vaaz ve öğüt verme amacı ile yazılmış kimi kasidelerde, kıssanın kısa bölümlerine yer verildiği de olmuştur. Nitekim el-Ğuţâmî et-Taęlebî'nin (ö. 130/747), Kur'an-ı Kerîm'in anlatımıyla da örtüşen şu dizeleri buna örneklik teşkil etmektedir:²⁷

²⁷ Ömer b. Şuyeym b. 'Amr b. 'İbâd el-Ğuţâmî et-Taęlebî, *Dîvânu'l-Ğuţâmî*, thk. Mahmûd er-Rabî'î (byy.: el-Hey'etu'l-Mışriyyetu'l-'Âmme, 2001), 320.

أَمَا سَمِعْتَ بِأَنَّ الرِّيحَ مُرْسَلَةٌ فِي الدَّهْرِ كَانَتْ هَلَاكَ الْحَيِّ مِنْ إِرْمَا
وَقَوْمِ نُوحٍ وَقَدْ كَانُوا يَقُولُ لَهُمْ يَا قَوْمِ لَا تَعْبُدُوا الْأَوْثَانَ وَالصَّنَمَا
فَكَذَّبُوا مَنْ دَعَا لِلْخَيْرِ وَاجْتَنَبُوا مَا قَالَ وَأَمْتَلَأَتْ آذَانُهُمْ صَمَمَا
فَلَا هُمْ زَهَبُوا مَا قَدْ أَظْلَمَهُمْ وَلَا نَبِيَّهُمْ عَمَى وَلَا كَتَمَا

İşitmedin mi, bir zamanlar rüzgârın gönderilmesiyle İrem kentindeki canlıların yok olduğunu?

Nûh kavmini de [mi işitmedin? Hani Nûh] onlara, “ey kavmim putlara tapmayın” diyordu.

Hayra davet edeni yalanlamışlar, söylediğinden imtina etmişler ve kulakları sağırlıkla dolmuştu.

Ne onlar kendilerini bürüyen [azaptan] korktular ne de peygamberleri lafını esirgeyip ketum davrandı.

Bu beyitlerde de Hz. Nûh’un, kavmini uyarması, ancak buna karşılık onların kendisini yalanlaması ve onun davetine icabetten imtinâ etmeleri gibi Kur’an-ı Kerîm’de pek çok âyette de (el-A’râf 7/59-69; Hûd 11/25-49; el-Mü’minûn 23/23-30; eş-Şuarâ 26/105-121) mevzu bahis olan hususlar dile getirilmektedir.

Sonuç olarak bu ve benzeri şiirlere klasik dönemde rastlansa da manzum bir anlatım geleneğinin klasik dönem Arap şiirinde oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Kur’an’ın referans olarak kullanıldığı beyitlerde, genelde daha sade ve detaydan uzak bir anlatımın bulunması da dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktadır. Oysa özellikle Tevrat’ta yer alan bilgilerden beslenildiği aşikâr olan beyitlerde, kıssa ikinci planda kalabilmekte ve farklı hususlar ön plana çıkarılabilmektedir. Bununla birlikte bu şiirlerin edebî açıdan üst düzeyde olduğunu söylemek oldukça zordur.

Nûh kıssasının Arap şiirinde bir telmih unsuru olarak tezahürü yine çalışmanın önemli bir başlığı durumundadır. Bu bakımdan çalışmanın bundan sonraki aşamasında kıssanın doğrudan şiirin ana konusu olmadığı örnekler incelenecektir. Bir diğer ifadeyle medih, gazel, hikmet gibi farklı temalarda, telmih ve göndermeler yapmak suretiyle bu kıssaya ait öğelerin kullanımı ele alınacaktır.

3. NÜH KISSASINA AİT TELMÎH UNSURLARI

Sözlükte parlamak, göz ucuyla bakmak manalarına gelen “lemh” (لمح) kelimesinden türeyen “telmiḥ” (تلميح), açıklama yapmaksızın bir şeye işaret etmek, üstü kapalı söylemek anlamlarına gelmektedir.²⁸ Terim olarak ise; mütekellimin, söz, şiir, hutbe ya da herhangi edebî bir üründe, yaygın bir mesele, nadir bir şiire yahut meşhur bir kıssaya göndermede bulunmasıdır.²⁹ Diğer yandan telmiḥ, kimi kaynaklarda tazmîn, ‘aḳd ve ḥall sanatları ile birlikte iktibâs sanatının bir bölümü olarak da kabul edilmektedir.³⁰

Bedî’î sanatlardan birisi olup belâgat ve fesâhat ilminde önemli bir yere sahip olan telmiḥ sanatı, pek çok farklı metinde olduğu gibi Kur’an’ı Kerîm’de de karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin; “Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!” mealindeki el-Ankebût suresinin 41. âyetinde, Araplar arasında meşhur olan “أَرَقُّ مِنْ نَسِجِ الْعَنْكَبُوتِ، وَأَضْعَفُ مِنْ بَيْتِهَا” (Örümcek ağından daha ince, yuvasından daha zayıf) meseline yapılan bir gönderme yer almaktadır.³¹

Bilmece tarzında, anlaşılması oldukça güç telmiḥler yapılması, edebî açıdan bir kusur kabul edilir. Bir telmiḥin belîğ ve güzel addedilebilmesi için, anlaşılır olmakla birlikte, şairin yahut nâsirin ifade etmek istediği duygu ve düşünceleri anlam bakımından zengin kılıyor olması gereklidir.³² İbnu’l-Mu‘tez’e (ö. 296/908) ait şu dizelerde bunun örneğini görmek mümkündür:³³

²⁸ Ebû ‘Abdirrahmân el-Ḥalîl b. Ahmed b. ‘Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, thk. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmarrâi (Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hilâl, ts.), 3: 243; Ebû Naşr İsmâil b. Ḥammâd el-Cevherî, *es-Şîḥâh*, thk. Ahmed Abdulgafûr ‘Attâr (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), 1: 402.

²⁹ Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-ereb fi funûni’l-edeb* (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Veşâik, 1423/2002), 7: 127; İbn Hicce el-Ḥamevî, *Ḥizânetü’l-edeb ve gâyetü’l-ereb*, şerh: ‘İsam Şaḳyû (Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hilâl, 2004), 1: 406.

³⁰ Abdurrahmân b. Ḥasen Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye* (Beyrut: ed-Dâru’ş-Şâmiyye, 1996), 2: 536.

³¹ el-Mueyyed-billâh Yahyâ b. Hamza el-‘Alevî, *et-Tırâz li esrâri’l-belâga ve ‘ulûmi ḥakâiki’l-i‘câz* (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Unşuriyye, h. 1423), 3: 97.

³² el-Ḥamevî, *Ḥizânetü’l-edeb*, 1: 406.

³³ Şiir bazı kaynaklarda İbnu’l-Mu‘tez’e (ö. 296/908) nispet edilirken (Bk.: Ebü’l-Ferec İbnu’l-Cevzî Abdurrahmân b. Ali, *el-Muntaẓam fi târihi’l-mulûki ve’l-umem*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye,

أَثْرَى الْجِيرَةَ الَّذِينَ تَدَاعَوْا
عِنْدَ سَيْرِ الْحَبِيبِ وَقْتَ الرِّوَالِ
عَلِمُوا أَنَّنِي مُقِيمٌ وَقَلْبِي
رَاجِلٌ فِيهِمْ أَمَامَ الْجَمَالِ
مِثْلُ صَاعِ الْغَرِيزِ فِي أَرْحْلِ الْقَوِّ
مَ وَلَا يَعْظُمُونَ مَا فِي الرِّحَالِ

*Acaba, zevâl vakti sevgili yürürken birbirlerini çağıran komşular,
Bilirler mi ki, ben dururum. Oysa kalbim onların arasında, develerin önünde gö-
çer gider!*

*Topluluğun yüklerinin içerisindeki Azîz'in taşı gibi! Oysa onlar yüklerin içinde-
kini bilmezler.*

Bu şiirde kıssa; şairin duygu, düşünce ve yaşanmışlıklarına karşılık geldiğine inandığı unsur ve motifleri alıntılama yoluyla, edebî sanatlarla birlikte kullanımı biçiminde hayat bulmuştur. Malum olduğu üzere Yusuf (a.s.) kardeşi Bünyamin'i (a.s.) diğer kardeşleriyle göndermemek için Allah'ın kendisine öğrettiği planı uygular ve krala ait bir taşı yüklerinin içine saklar. Oysa kardeşlerin bundan haberleri yoktur. Şair aşkımdan kimsenin haberinin olmamasını, yüklerin arasına gizlenen tasta kimsenin haberi olmamasına benzetir. Böylece, kıssaya ait bu bölümle sevgilisine olan aşkı arasında bir irtibat kurarak hoş bir telmih örneği sergiler.

Nûh kıssasına ait gemi, tufan, uzun ömür gibi farklı motifler, pek çok şairin anlatım biçimlerine yenilikler katmış ve şairlerin bu kıssadan esinlenerek şiirlerini anlamsal bakımdan daha zengin kılmalarını sağlamıştır. Şimdi şairler tarafından telmihte bulunulan ve şiirlere edebî bir güzellik katan bu unsurlardan öne çıkanlar ele alınacaktır.

3.1. Nûh (a.s.)

Klasik Arap şiirinde Nûh kıssasına ait pek çok unsurun kullanıldığı görülmektedir. Kıssasının ana kahramanı olması hasebiyle ilk olarak, bizzat Hz. Nûh'un kişiliğine yapılan telmihler üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda ilk

1992), 8: 88; el-Ḥamevî, *Ḥizânetü'l-edebe*, 1: 406) diğer bazı kaynaklarda el-Ḥabbâz el-Beledî'ye (ö. 380/990) ait olduğu ifade edilmiştir. (Bk.: Salâhuddîn Ḥalîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut, Turkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), 2: 43).

dikkat çeken husus, Allah'ın emri ve yardımı ile insanları boğulmaktan kurtaracak bir gemi inşa etmesi hasebiyle, bazı şiirlerde Nûh'un (a.s.) kurtarıcı kimliğine atıfta bulunulmasıdır. İbn Raşîk el-Çayravânî'ye (ö. 456/1064) ait şu dizelerde bunun örneği görülür:³⁴ (Basît)

أَمَرْتَنِي رُكُوبَ الْبَحْرِ مُجْتَهِدًا وَقَدْ عَصَيْتُكَ فَاخْتَرْتُ غَيْرَ ذَا الدَّاءِ
مَا أَنْتَ نُوحٌ فَتُنَجِّنِي سَفِينَتَهُ وَلَا الْمَسِيحُ أَنَا أَمْشِي عَلَى الْمَاءِ

Gayret edip denize açılmamı emretmişsin. Sana karşı çıktım ki hastalık sahibi olmayan birini seçesin.

Ne sen, gemisi beni kurtaracak Nûh'sun, ne de ben, su üstünde yürüyebilecek Mesîh'im.

İbn Raşîk bu dizeleri, anlaşıldığı kadarıyla, kendisinden deniz yolculuğu yapmasını talep eden bir yöneticiye hitaben kaleme almıştır. Bu göreve uygun biri olmadığını ifade ederken, diğer yandan da bu görevin kendisi nezdinde kabul edilmeye değer olmadığını belirtmiştir. Gerekçe olarak da hem muhatabın hem de kendisinin zikri geçen peygamberlerin vasıflarına sahip olmadıklarını söylemiştir. Bu noktada Nûh'un (a.s.) insanlardan gemiye binmelerini istemesinin, imânî bir gerekçesi olduğuna yani bu geminin inananları boğulmaktan kurtardığına telmihte bulunarak, böyle bir amacı olmayan bu görevi ifa etme konusundaki isteksizliğini ortaya koymuştur.

en-Nâbîga ez-Zubyânî'nin (ö. 604 [?]) söylemiş olduğu bir medih şiirinin hâtîme bölümünde Nûh'un (a.s.) başka bir özelliğine telmihte bulunulmuştur.³⁵ (Vâfir)

أَتَيْتُكَ غَارِيًّا خَلَقًا ثِيَابِي عَلَى خَوْفٍ تَظُنُّ بِي الظَّنُونُ
فَأَلْفَيْتُ الْأَمَانَةَ لَمْ تَخُنْهَا كَذَلِكَ كَانَ نُوحٌ لَا يَخُونُ

Sana, [yarı] çıplak, eski elbiselerimle ve şüphelerimden kaynaklı korkuyla geldim.

Oysa emanete ihanet etmediğini gördüm. Nûh da aynı şekilde ihanet etmezdi.

³⁴ Ebû Ali el-Hasen b. Raşîk el-Çayravânî, *Dîvân* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1989), 24.

³⁵ Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbîga ez-Zubyânî, *Dîvân*, şerh: 'Abbâs 'Abdussâtir (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 73.

Şair burada bir müddet ayrı kaldığı memdûhla yeniden bir araya gelinden bahsetmektedir. Ayrı kaldıkları bu süre sonunda, aralarındaki muhabbet bağının zarar görmesinden endişe ettiği ve bu duyguyla memdûha geldiği anlaşılmaktadır. Ancak bu düşüncesinin yersiz olduğunu fark etmiş, Hz. Nûh'un tüm engelleme ve karşı koymalara rağmen, Allah tarafından kendisine tevdi edilen göreve bağlı kalması ve emanete riâyet etmesine telmihte bulunmuş ve bu şekilde memdûhun da kendi aralarındaki sevgi bağını muhâfaza ettiğini ifade etmiştir.

Kıssada Hz. Nûh'un özelliği olarak vurgu yapılan bir diğer husus da şefkatli bir baba oluşudur. Nitekim kıssanın en çarpıcı noktalarından biri, oğlunun boğulma sahnesidir. Her ne kadar oğlu küfürde diretmiş olsa da bu sahne karşısında Hz. Nûh bir baba şefkatiyle Rabbine niyazda bulunmuştur. (Hûd 11/45). Yine tevhit mücadelesinde karşılaştığı tüm zorluklara rağmen kavminin kurtuluşu için yılmadan mücadele etmesi, kendisiyle alay edilmesine rağmen gemiyi inşa etmesi de onun şefkat ve merhametini gösteren bir husustur. İşte Ümeyye b. Ebi's-Şalt³⁶ (ö. 8/630 [?]) tevhit inancından ve bazı peygamberlerin kıssalarından bahsettiği uzun kasidesinin beş ve altıncı beyitlerinde Allah'ın rahmetinin herkesi her durumda kuşattığını ifade ederken Nûh'un (a.s.) şefkat ve merhametine şu şekilde telmihte bulunmuştur: (Tavîl)

أَلَا لَنْ تَفُوتَ الْمَرْءَ رَحْمَةُ رَبِّهِ وَلَوْ كَانَ تَحْتَ الْأَرْضِ سَبْعِينَ وَاثِنَا
يُعَالَى وَتُدْرِكُهُ مِنْ اللَّهِ رَحْمَةٌ وَيُضْحِي تَنَاهُ فِي الْبَرِيَّةِ زَاكِنَا
كَرَحْمَةِ نُوحٍ يَوْمَ حَلَّ سَفِينَةً لِشِبَعَتِهِ كَانُوا جَمِيعًا ثَمَانِيَا

Uyan! Rabbinin rahmeti hiç kimseyi boş geçmez. İsterse yerin yetmiş kat altında olsun.

Yukarı çıkarılır ve Allah'ın rahmeti ona yetişir. Ve övgüsü yeryüzünde artar.

Nûh'un, tamamı sekiz kişi olan tebaası için gemiye yerleştiği günkü şefkati gibi...

Yukarıda zikredilen örnekler Hz. Nûh'un kişisel özelliklerinden hangilerinin klasik Arap şiirinde yer edindiğini göstermeleri bakımından önemlidir. Netice olarak; onun kurtarıcı, vefalı ve şefkatli olma vasıflarının öne çıktığı ve

³⁶ Ümeyye b. Ebi's-Şalt, *Dîvân*, 529.

şairlerin hayal dünyalarında kurguladıkları benzetmeler yoluyla bu özelliklere telmihlerde buldukları görülmüştür.

3.2. Tufan

Tufan olayı kıssanın en önemli motiflerinden biridir. Zira inanmayanların yok oluşu bu tufan vesilesi ile olmuştur. Yani kıssada tufan ilahî bir azaptır. Şairler ise olaya farklı bir açıdan bakmışlar ve tufan olayını farklı duygularını ifade ederlerken daha çok mübalağa unsuru olarak kullanmışlardır, Mübalağa sanatına da genellikle cömertlik ve gözyaşının nitelik ve niceliğini ifade etmek için başvurmuşlardır. Mesela; İbn Ebî Hüsayne (ö. 457/1065), Ramazan bayramı münasebetiyle dönemin bir yöneticisine yazdığı kasidesinde, cömertliğinden dolayı onu şu ifadeler ile methetmiştir.³⁷ (Haff)

بَحْرُ جُودٍ إِذَا طَمَأَ جُودُ كَفِيهِ
رَأَيْنَا الْبَحَارَ مِنْ خُلَجَاتِهِ
لَوْ جَرَى مَا يَنْبِيئُهُ لَأَخْتَقَرْنَا
عَصْرَ نُوحٍ وَالْفَيْضَ مِنْ طُوفَاتِهِ

Öyle bir cömertlik denizidir ki o, avuçlarının ihsanı dolup taşıdığında, denizleri onun koylarından sanırız.

İhsanda buldukları [nehir olup] akacak olsa, Nûh'un asrını ve de tufanından doğan taşkını hor görürdük.

Bu iki beyitte tufan olayına telmihte bulunularak memdûhun cömertliği sebebiyle yaptığı bağışlar, tufan taşkınına benzetilmiştir. Memdûh öylesine cömerttir, bağışları öylesine çoktur ki bu durum âdeta Nûh tufanını anımsatmaktadır.

Usâme b. Münkız'ın³⁸ (ö. 584/1188) kaleme aldığı bir şiirde de yine tufan olayına telmih yapıldığı görülmektedir. Şair, Allah'ın lütfunun bol, insanların ise cömertlikte O'nun yanına bile yaklaşamayacaklarını ifade etmek için şu beyitleri söylemiştir: (Basît)

³⁷ Ebü'l-Fetḥ el-Ḥasen b. Ebî Hüsayne Abdullâh es-Sulemî el-Ma'arrî, *Dîvân*, thk. Muhammed Esad Tales (Beirut: Dâru Şâdir, 1999), 1: 76.

³⁸ Ebü'l-Ḥâris Mueyyiduddevle Necmuddîn Usâme b. Münkız, *Dîvân* (Beirut: Dâru Şâdir, 1996), 277.

لَا تَرْجُحِ الْخَلْقَ فَالْأَبْوَابُ مُرْتَجَةٌ
وَالرِّزْقُ لَوْ كَانَ فِي أَيْدِي الْأَنَامِ أَبْوَا
لَكِنَّهُ فِي يَدَيْ مَنْ فَضَّلَهُ أَبَدًا
لِلطَّائِعِينَ وَلِلْعَاصِيْنَ مَمْنُوحٌ

Yaratılanlardan medet bekleme, zira [verecekleri] kıvrıntılar dışında, kapılar[1] kapalıdır. Allah'ın kapısı ise açıktır.

Eğer rızık, mahlûkatın ellerinde olsaydı, Nûh'un, tufanından [bir yudum] su içmesini bile kerih görürlerdi.

Ancak o (rızık), fazlı ebedi olanın ellerindedir. İtaat edenlere de isyan edenlere de bahşedilir.

Kur'an kıssaları, bazı tasavvufî yorumlarda insan ruhunun kendi aslına geri dönüş hareketini sembolize eden dolaylı anlatım biçimine dönüştürülebilmektedir. Bu anlatım biçimlerinde, kıssalarda yer alan olay ve eylemlerin ikincil dereceye indirildiği görülür.³⁹ Tasavvufî şiir alanında önemli isimlerden biri olan İbnu'l-Fârîd'in (ö. 632/1235) şu şiirinde bunun net bir örneğini görmek mümkündür.⁴⁰ (Tavîl)

وَلَوْ أَنَّ مَا بِي بِالْجِبَالِ وَكَانَ طَوْ
هُوَى عِبْرَةً نَمَتْ بِهِ وَجَوَى نَمَتْ
فَطُوفَانُ نُوحٍ عِنْدَ نُوحِي كَأُدْمَعِي
وَلَوْلَا زَفِيرِي أَعْرَفْتَنِي أُدْمَعِي
رُ سَيْنَا بِهَا قَبْلَ التَّجَلِّي لَدَكَّتِ
بِهِ حُرْقٌ أَدَاوَاهَا بِي أَوْدَتِ
وَإِقَادُ نِيرَانِ الْخَلِيلِ كَلَّوَعَتِي
وَلَوْلَا دُمُوعِي أَعْرَفْتَنِي زَفْرَتِي

Bendeki [aşk] dağlarda olsaydı, Sînâ Dağı "tecellî"den evvel yerle bir olurdu.

O aşk ki, gözyaşı[m] onu ifşâ eder, vecdi[m] onunla büyür ve yangının yaraları beni helâk eder.

Nûh'un tufanı, feryat edip ağladığımdaki gözyaşım, [İbrahim] Halil'e yakılan ateşler ise yüreğimin yankısı gibidir.

Nefesim olmasa gözyaşlarım beni boğar, gözyaşlarım olmasa da nefesim beni yakardı.

Bu şiirde, Nûh (a.s.) kıssasıyla birlikte Musa ve İbrahim peygamberlerin kıssalarına da telmihte bulunduğu dikkat çekmektedir. Şair Hz. Nûh ile ilgili

³⁹ Tatar, "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar", 107.

⁴⁰ Ebû Hâfıs Şerefuddîn Ömer b. el-Fârîd b. Alî b. Murşid es-Sa'dî el-Hamevî el-Mısrî, *Dîvân* (Beyrut: Dâru Şâdir, ts.), 47.

kısımda, tufan olayına göndermede bulunmuştur. Öyle ki; gözyaşlarını tufana benzetmiştir. Benzer bir durum mutasavvıf şahsiyetlerden, el-Kutup lakabıyla meşhur Abdülkerîm el-Cîlî'ye ait *en-Nâdirâtu'l-'Ayniyye* ismiyle ün kazanan meşhur kasidenin⁴¹ şu beytinde de görülmektedir:⁴²

جَفُونِي بِهَا نُوحٌ وَطُوفَانُهَا الدِّمَا وَنُوحِي رَعْدٌ وَالرَّفِيرُ اللُّوَامِعُ

Göz kapaklarımda bir Nûh var, tufanı da kandır. Feryadım gök gürültüsü, nefesim levâmi'dir.⁴³

Abdülkerîm el-Cîlî, kıssadan da yardım alarak, belki çok daha uzun cümlelerle ancak dile getirilebilecek duygularını, tek bir beyitte ifade edebilmeyi başarmıştır. Gözkapaklarında bir "Nûh" olduğunu söylemesinin nedeni, bu ismin çok ağladığı için Nûh'a (a.s.) verilmiş olmasıdır. O kadar çok ağlamaktadır ki gözyaşları adeta bir tufandır. Ama derdinden dolayı gözlerinden su yerine sanki kan boşanmaktadır. Yüksek sesle ağlaması ise gök gürültüsünü çağırıştırır. Tüm bunların içinde kendisine birazcık olsun nefes aldırın ise; çıktığı yolda, gönlünde varlığını hissettiği o aydınlıktır.

Tufan olayının bir telmih unsuru olarak kullanıldığı şiirlerden elde edilen veriler özetlenecek olursa; özellikle cömertlikten ve gözyaşından bahsedilen beyitlerde, tufan benzetmesinin yapıldığı söylenmelidir. Bu beyitlerde mübalağa sanatı kullanılmış ve yapılan benzetmeler yoluyla tufan olayına hoş telmihler yapılmıştır.

3.3. Nûh'un Gemisi

Nûh'un (a.s.) gemisi her devirde müminler için eşsiz bir ilhâm kaynağı olmuştur. Bu bakımdan, pek çok kişinin hislerinin tercümanlığını da yapmıştır. Mâlik b. Enes'in, sünnetin önemini belirtmek adına onu, Nûh'un gemisine benzetmesi; ona binenlerin kurtulacağını, binmeyenlerin ise boğulacağını söyleyerek, bu hususa dair hadîs-i şerîfe atıfta bulunması, zikredilebilecek örneklerden

⁴¹ Fidan, "Kur'an Kıssalarındaki Motiflerin Arap Şiirinde Kullanımı Bağlamında "Yusuf'un (a.s.) Üç Gömleği", 341.

⁴² Abdülkerim el-Cîlî, *en-Nâdirâtu'l-'Ayniyye*, thk. Yusuf Zîdân (Kahire: Dâru'l-Emîn, 1999), 65.

⁴³ Tasavvufî bir terim olan "levâmi'" kelimesi, seyr-i sulûke yeni başlayanların hissettiği geçici gönül aydınlanması anlamına gelir. Bk. Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülkerîm el-'Atâ' (Dimaşk: Mektebetu Dâri Tayyibe, 2000), 153.

sadece biridir.⁴⁴ Klasik Arap şiirinde de Nûh'un gemisinin şairler için bir ilham kaynağı olduğu, farklı temalardaki şiirlere, duyguların aktarımı noktasında anlamsal zenginlik kattığı bir gerçektir. Bu bağlamda muhteva bakımından birbirinden farklı, pek çok örnek zikretmek mümkündür. Zira gazel, ihvâniyyât, medih ve hikmet konulu pek çok şiirde telmihlere rastlanmaktadır. Örneğin, Lisânuddîn b. el-Ĥatîb (ö. 776/1374) bir gazel şiirinde şu hoş dizeleri dile getirir:⁴⁵ (Basît)

مَا غَضَّ مِنِّي أَنْ أَخْلَفْتُ مَوْعُودِي وَرَوْضُ خَدِّكَ أَضْحَى ذَاوِي الْغُودِي
وَقَالَ قَوْسٌ عِدَارٍ فَوْقَ صَفْحَتِهِ سَفِينَةُ الْحُسْنِ قَدْ حَطَّتْ عَلَى الْجُودِي

Yanağının bahçesi, kurumuş bir ağaca dönse bile, bana verdiğin söze ihanet ettiğini, hiç görmedim.

Ve yüzünün, her iki yanındaki zülüflerinin yay [gibi kıvrımları], güzellik gemisinin Cûdî'ye oturduğunu söyledi.

Şair ikinci beyitte, verdiğî sözlere, sıkıntı çekmek ya da zarar görmek pahasına olsa da, asla ihanet etmeyen sevgilinin yüzünü, gemi ve Cûdi Dağı motiflerini kullanarak tasvir etmiş; yanağında beliren zülüflerin kıvrımlı kısımlarını gemiye, yanaklarını ise Cûdi Dağı'na benzetmiştir. Bu benzetme yoluyla da Nûh kıssasına telmihte bulunmuştur.

Tufan kopmuş ve sular kabarmışken inanan az sayıdaki insanın gemi içerisinde ıssız ve yalnız bir şekilde, ama Allah'ın gözetiminde ilerlemeleri şairlere ilham veren bir diğer sahnedir. Nitekim Ebü'l-Fetĥ el-Bustî'ye (ö. 400/1010) ait şu dizelerde şairin yalnızlığı, geminin yalnızlığına benzetilerek kıssaya telmihte bulunulmuştur:⁴⁶ (Tavîl)

وَإِنْ جَاشَ طُوفَانُ الْهَلَاكِ فَبِئْسَى هُنَالِكَ نُوحٌ وَاعْتِرَالِي كَأَلْفِكَ
فَقُولُوا لِإِخْوَانِي اسْتَقِيمُوا وَأَبْشِرُوا جَمِيعًا فَبِئْسَى وَالسَّلَامَةَ فِي سِلِّكَ

⁴⁴ Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebîbeker es-Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenneh fi'l-ihticâci bi's-Sünneh*, (Medine: el-Câmi'tu'l-İslâmiyye, 1989), 76.

⁴⁵ Ebû Abdullâh Muhammed Lisânuddîn b. el-Ĥatîb es-Selmânî, *Dîvân*, thk. Muhammed Miftâh, (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1989), 324.

⁴⁶ Ebü'l-Fetĥ Ali b. Muhammed b. el-Ĥuseyn el-Bustî, *Dîvân* (Dimaşk: Matbû'âtu Mecme'i'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1989), 140.

*Eğer helak tufanı kabarcak olursa, ben orada bir Nûh, inzivâm ise gemi gibidir.
Kardeşlerime şöyle söyleyin: Dosdoğru olun ve hepiniz sevinin. Zira selamette
olmam, istikâmet üzere olmama bağlıdır.*

Şair bu dizelerinde, toplumda görülen sıkıntıların artıp adeta insanları yok eden bir tufana dönüşmesi halinde, kurtuluşun, onlardan uzaklaşmakta olduğunu anlatmak istemiştir. Bu bakımdan böyle bir hal vuku bulursa, durumunun Nûh'un (a.s.) durumu gibi, yalnızlığının ise inanan az sayıdaki kişi hariç tüm insanları yok eden tufan sularının üzerinde yüzen geminin yalnızlığı gibi olacağını ifade etmiştir.

Benzer duygular, Manşûr b. İsmail el-Fağîh'e (ö. 306/918) nispet edilen şu beyitlerde de görülmektedir.⁴⁷

النَّاسُ بَحْرٌ عَمِيقٌ وَالْبُعْدُ مِنْهُمْ سَفِينَةٌ
وَقَدْ نَصَحْتُكَ فَاتَّظِرْ لِنَفْسِكَ الْمَسْكِينَةَ

*İnsanlar derin bir deniz, onlardan uzak olmak ise gemidir.
Sana nasihatim budur. Öyleyse zavallı nefsinin düşün!*

Sosyal hiciv temalı bu şiirde, insanlarla bir arada olmak yerilirken, yalnızlığa övgü vardır. Bunun yanı sıra kıssadaki tufan olayının karşılığı olarak, insanlar derin bir denize; onlardan uzak olmak ise, kurtarıcı vasfına binaen, gemiye benzetilmiştir. Dolayısıyla bu beyitlerde Nûh kıssasına telmih yapılmıştır. Hz. Nûh'un gemisinin kurtarıcı özelliği öne çıkarılarak yapılan benzer nitelikteki telmihlerden biri de Ebû Osmân el- Hâlidî'ye (ö. 371/981) aittir.⁴⁸

أَعَاذُكَ إِنَّ كِسَاءَ النَّقَى كَسَائِهِ حُبِّي لِأَهْلِ الْكِسَاءِ
سَفِينَةٌ نُوحٍ فَمَنْ يَعْثَلُ بِحَبْلِهِمْ يَعْثَلُ بِالنَّجَاءِ

*Ey kınayıcı! Takva elbisesini bana şeref ehline olan sevgim giydirdi.
[Onlar] Nûh'un gemisidir. Kim iplerine sarılırsa kurtuluşa sarılır.*

Bu şiirde Nûh kıssasına yapılan telmihinin yanı sıra, Hz. Peygamber'in ehl-i beyti ile ilgili olarak söylediği "Ehl-i Beytim Nûh'un gemisi gibidir; ona binen

⁴⁷ Ebû Manşûr Abdülmelik b. Muhammed es-Şe'âlibî, *et-Temsîl ve'l-muḥâdâra*, thk. Abdulfettâh, Muhammed el-Halû (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, ts.), 262.

⁴⁸ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Şe'âlibî, *Şimâru'l-kulûb fi'l-muḍâf ve'l-mensûb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fağl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1985), 39.

kurtulur; uzak duran boş olup helâk olur"⁴⁹ anlamındaki hadisinden de mânen iktibas yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hız. Nûh'un gemisinin, Arap şiirinde üzerinde durulan vasıflarından biri de toplayıcı ve bir araya getirici oluşudur. Nitekim Ebû Manşûr eş-Şe'âlibî (ö. 429/1038), Hız. Nûh'un gemisinin bir şeyleri bir araya getiren ve toplayan anlamında, tıpkı "Süfyân'ın Câmî'i", ibaresi gibi darbı mesel olduğunu ifade etmiş ve ardından buna örnek olarak şu beyitleri zikretmiştir:⁵⁰ (Hafif)

يَا طَبِيبًا مُنَجِّمًا وَفَقِيهًا شَاعِرًا شِعْرُهُ غِذَاءُ الرُّوحِ
أَنْتَ طَوْرًا كَمِثْلِ جَامِعِ سُنْفِيَا نِ وَطَوْرًا تَحْكِي سَفِينَةَ نُوحِ

Ey doktor, müneccim, fakih ve şiiri ruhun gıdası olan şair!

Sen kâh Süfyân'ın Câmî'i gibisin, kâh Nûh'un gemisine benzersin.

Endülüslü şairlerden eş-Şenterînî'nin (ö. 517/1123) memdûhun cömertliğini methettiği şiirinde de benzetme yoluyla, Nûh'un gemisi telmih unsuru olarak kullanılmıştır:⁵¹ (Kâmil)

إِنْ طَافَ مِنْ جَدَائِهِ الطُّوفَانَ بِي فَمَكَارِمِ الْقَاضِي سَفِينَةَ نُوحِ

[Zamanın] bela ve musibetlerinden bir tufan beni sarsa, [bilirim ki] Kadî'nin cömertlikleri Nûh'un gemisidir.

Şair zamanın sıkıntılarının çok oluşunu tufana benzetirken, memdûhun cömertliğiyle kendisini her türlü sıkıntıdan kurtaracağına olan inancını ifade etmek için, geminin inananları kurtarması ile memdûhun cömertliğinin kendisini kurtarması arasında bir alaka kurmuş ve hoş bir telmih yapmıştır.

Bu örnekler göstermektedir ki, gazel, medih, hiciv, zühd gibi klasik Arap şiiri temalarında, Nûh'un gemisi farklı yönleriyle ve vasıfları ile şairlerin ilgisini çekmiş ve yapılan telmihler şiirleri anlam bakımından daha zengin hale getirmiştir.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Feđâilu's-Sağhâbe*, thk. Vasiyyullâh Muhammed Abbâs, (Beyrut: Mues'esetu'r-Risâle, 1983), 2: 785; Ebü'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed et-Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, (Kahire, Dâru'l-Harameyn, ts.), 4: 9.

⁵⁰ Şe'âlibî, *Şimâru'l-kulûb*, 39-40.

⁵¹ Ebü'l-Hasen Ali b. Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zehîra fi meğâsini ehli'l-cezîra*, thk. İhsan Abbâs, (Libya: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Küttâb, 1979), 4: 850.

3.4. Nûh'un Ömrü

Nûh'un (a.s.) kaç yaşında vefat ettiğine dair kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. “Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.” (Ankebût 29/14) âyetinden yola çıkarak, tam 950 yıl yaşadığını ifade edenler olduğu gibi, âyetteki “onların arasında” ibaresi nedeniyle 950 yıldan daha fazla ömür sürdüğünü söyleyenler de olmuştur.⁵² Bu çalışmanın asıl gayesi bu sayıyı tespit etmek olmadığı için sonuç olarak Nûh'un (a.s.) Kur'an'ın ifadesi ile en az 950 yıl yaşadığı bir gerçektir. Bu da çok uzun bir süredir. Bunca yıl verdiği mücadeleye rağmen sonuç olarak az sayıda insanın iman etmesi ise kıssanın ilginç yönlerinden biridir.

“Nûh'un ömrü” ifadesi Arap şiirinde uzun süreyi ifade etmek için kullanılmıştır. Doğal olarak farklı konuda kaleme alınan şiirlerde bu ifade ile karşılaşmak mümkündür. Bu hususa bir örnek olarak İbnu'l-Ḥaddâd el-Endelusî'nin (ö. 480/1087) el-Meriyeye kralı el-Mu'taşım b. Şumâdiḥ'i hicvettiği şu şiir zikredilebilir.⁵³ (Kâmil)

دَارَ الْمَرْيَةِ وَارْفُضَ ابْنَ صَمَادِحِ	يَا طَالِبَ الْمَعْرُوفِ دُونَكَ فَاتْرُكْ
أَلْقَاكَ فِي قَيْدِ الْأَسِيرِ الطَّائِحِ	رَجُلٌ إِذَا أَعْطَاكَ حَبَّةَ خَرْدَلٍ
لَا فَرْقَ بَيْنَكَ وَالْبَعِيدِ النَّازِحِ	لَوْ قَدْ مَضَى لَكَ عُمْرُ نُوحٍ عِنْدَهُ

Ey iyiliği arzulayan, dinle de el-Meriyeye yurdunu terk et ve İbn Sumâdiḥ'a karşı çık!

Öyle bir adamdır ki o, sana bir hardal tanesi verse, seni zelim bir tutsağın zincirine de atar.

Onun yanında Nûh'un ömrü kadar vakit geçersen, seninle uzaklara göçen biri arasında hiçbir fark olmaz.

el-Mu'taşım'ın şairlere karşı tutumunun eleştirildiği bu beyitlerde, tüm şairlerin el-Meriyeye'den ayrılması istenmektedir. Son beyit Hz. Nûh'un yaşına göndermenin yapıldığı, yani şairin kıssaya telmihte bulunduğu kısımdır. Bura-

⁵² Harman, “Nûh”, 226.

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Ḥaddâd b. Ahmed el-Endelusî, *Dîvân*, thk. Yusuf Ali Tavîl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 184.

da Nûh'un ömrü, el-Mu'taşım'ın yanında geçirilen hayatın değersizliğini ifade etme konusunda yardımcı bir unsur durumundadır.

İbn Sehl el-Endelusî'nin (ö. 649/1251) kaleme aldığı bir şiirde de yukarıdaki örneğe benzer bir şekilde, Nûh'un (a.s.) ömrü uzun yılları ifade etmek adına zikredilmiştir:⁵⁴ (Tavîl)

وَلَوْ أَنَّ عُمْرِي عُمُرُ نُوحٍ وَبِعْتُهُ
بِسَاعَةٍ وَصَلَّ مِنْكَ قُلْتُ كَفَانِي

Eğer ömrüm Nûh'un ömrü [kadar uzun] olsaydı ve onu, seninle bir saatlik vuslat karşılığında satsaydım, bana yeter, derdim.

Şair, bir dostuna hitaben söylediği bu beyitte, dostuyla geçireceği bir saatin onsuz geçecek uzun yıllardan daha değerli olduğunu dile getirmiştir. Bu duygusunu aktarırken görüldüğü üzere Hz. Nûh'un ömrüne telmihte bulunmuştur.

Ölümün hak ve kaçınılmaz bir gerçek olduğunun hatırlatıldığı bir şiirde yine Nûh'un (a.s.) ömrüne telmihte bulunulmuştur. Söz konusu şiirde Ebü'l-'Atâhiye (ö. 210/825) duygularını şöylece dile getirir:⁵⁵ (Meczûu'r-remel)

نُحْ عَلَى نَفْسِكَ يَا مَسْـُٔ
كَيْنُ إِنْ كُنْتُ تَنُوحُ
لَتَمُوتَنَّ وَإِنْ عُمُرُ
مِرْتِ مَا عُمَرَ نُوحُ

Ah zavallı, ağlayacaksan kendin için ağla!

Nûh'un yaşatıldığı kadar yaşasan da elbet öleceksin!

Son olarak Arap şiirinde Hz. Nûh'un yaşına, dua ifadelerinde de rastlandığını ifade etmek gerekmektedir. Nitekim İbn Nubâtâ el-Mısrî (ö. 768/1366) bir medih şiirinin hatime bölümünde, kıssaya telmihte bulunarak memdûha şu şekilde dua etmiş ve şiirine son vermiştir.⁵⁶ (Serî')

يَا رَبِّ هَبْهُ عُمَرَ نُوحٍ فَقَدْ
جَاءَ مِنَ الْجُودِ بِطُوفَانٍ

Ey Rabbim, ona Nûh'un ömrünü bahşet. Zira cömertlikten bir tufan getirmiştir.

⁵⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Sehl el-İşbîlî el-Endelusî, *Dîvân*, thk. Yusrî Abdulganî Abdullâh (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 75.

⁵⁵ Ebü'l-'Atâhiye Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Suveyd, *el-Envâru'z-zâhiye* (Beirut: Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûiyyîn, 1886), 67.

⁵⁶ Cemâluddîn b. Nubâte el-Fârûkî el-Mısrî, *Dîvân* (Beirut: İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 488.

Bu örnekler göstermektedir ki; klasik dönem Arap şiirinde Nûh kıssasına ait pek çok unsur, şairler için duygu ve düşüncelerin daha etkileyici bir şekilde aktarımı noktasında ilham kaynağı olmuştur. Hem benzetmelerdeki hayal gücü hem de lafızların özenli bir biçimde seçilmesi bu kıssaya yapılan telmihlerin genelde edebî bir değere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerîm'de yer alan kıssalar, sahip oldukları muhteva ve üslup özellikleri ile Arap dili üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Elbette Arap şiirini de bu etkiden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Haddizatında dünya edebiyatlarında en eski devirlerden beri, hikâye ve şiir türlerinin hep etkileşim içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerîm'in yanı sıra farklı din ve kültürlerle ait yazılı metinler ya da sözlü anlatımlarda yer alan peygamber kıssaları, üslup ve muhtevaları ile şairler için ilham kaynağı olmuş; bu kıssalara ait unsurlar, şiirlere farklı biçimlerde yansımıştır. Nitekim Arap şiiri ve Nuh kıssası özelinde yapılan bu çalışma neticesinde hikâye ve şiir türleri arasındaki bu etkileşimin tezahürleri farklı boyutları ile belirgin bir biçimde görülmüştür.

Farklı dönemlere ait örnekler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Nûh kıssasının iki farklı şekilde Arap şiirinde yansıma bulduğu söylenmelidir. Bazı şiirlerde bu kıssa bizzat anlatılırken; yani kıssa şiirin bizzat ana teması iken, bazı şiirlerde ise bu kıssaya ait çeşitli motifler telmih unsurları olarak kullanılmıştır.

Kıssanın belirli bölümlerinin anlatıldığı manzûm hikâye tarzındaki şiirlerde, kimi zaman Kur'an'da aktarılan bilgiler esas alınırken, kimi zaman da başta Tevrat olmak üzere kutsal kitapların ve farklı kültürlerin etkisi açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Bu durum hem İslam öncesi hem de sonrasında söylenen şiirlerde dikkat çekmektedir. Dolayısıyla İslam dönemi şairlerinin Kur'an'daki anlatıma bağlı kalmak şeklinde bir kaygılarının olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, bu tarzda kaleme alınan şiirlerin sayı bakımından oldukça az olduğu göz önünde bulundurulursa, Arap şiirinde peygamber kıssaları ile ilgili manzûm bir anlatı geleneğinin oluşmadığı ifade edilmelidir.

Bu kıssaya ait motiflerin bir telmih unsuru olarak kullanıldığı şiir sayısı ise çok daha fazladır. Bu şiirlerde özellikle Hz. Nûh, tufan olayı, gemi ve Hz. Nûh'un yaşına yapılan telmihler öne çıkmaktadır. Kıssaya ait bu ögeler, duyguların ifade edilmesi noktasında şairlere adeta tercüman olmuştur. Şairin hayal gücü ve içerisinde bulunduğu hali bu kıssanın farklı kısımları ile doğru ve estetik bir biçimde bağdaştırabilmesi nispetince, şiirlerin edebi değeri de oldukça yükselmiştir. Öte yandan, şairler sadece belirli konularda değil pek çok konuda Nûh kıssasına telmihlerde bulunmuşlardır. Örneğin; hiciv ve zühd temalı şiirlerde Hz. Nûh'un kurtarıcı, vefalı ve şefkatli biri olduğuna dikkat çekilirken, medih şiirlerinde tufan olayı cömertliğin derecesini ortaya koyan bir sembol olmuştur. Ayrılık, ilahi aşk ve benzeri konuların işlendiği şiirlerde ise yine tufan olayı bu sefer gözyaşını sembolize etmiştir. Aynı şekilde bir araya getirici ve kurtarıcı vasıfları yönüyle Nûh'un gemisi ve uzun ömrün bir sembolü olarak Nûh'un yaşı da şiirlerin anlamlarına zenginlik katan motifler olmuştur.

Sonuç olarak; Kur'an kıssalarının Arap şiirine yansımalarını Hz. Nûh kıssası örneğinde ele alan bu çalışmada klasik dönemlere ait şiirler incelenmiştir. Bu şiirlere Nûh kıssası çerçevesinden bakıldığında, Kur'an kıssalarının şairlerin anlatımlarına güç kattığı, lafız ve anlam bakımından şiirlerini zenginleştirdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abdulcebbar, Abdullâh ve Hafâcî, Muhammed Abdulmun'im. *Şi'atü'l-edebe fi'l-Hicâz*. Kahire: Mektebetü'l-Kulliyâtü'l-Ezheriyye, ts.
- 'Adiyy b. er-Rikâ'. *Divânu şî'r*. thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî-Hâtim ed-Đâmin. Bağdat: el-Mecma'u'l-İlmiyyu'l-İrâkî, 1987.
- Ahmed b. Hanbel. *Feđâilu's-Sahâbe*. thk. Vasiyyullâh Muhammed Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Mues'esetu'r-Risâle, 1983.
- Ahmed Cevdet. *Kıssa-ı Enbiya*. haz. Mahir İz. 6 Cilt. byy.: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Alevî, el-Mueyyed-billâh Yahyâ b. Hamza. *et-Tırâz li esrâri'l-belâga ve 'ulûmi haqâiki'l-icâz*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsurîyye, 1423/2002.
- Aruçi Muhammed. "Ülû'l-Azm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissunne el-Ḥuseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Me'âlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Ḳur'ân*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420/1999.
- Bustî, Ebü'l-Feth Ali b. Muhammed b. el-Ḥuseyn. *Dîvân*. Dimaşk: Matbû'âtu Mecme'i'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1989.
- Câhîz, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr b. Maḥbûb el-Kinânî. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1403/1983.
- Cevherî, Ebû Naşr İsmâil b. Ḥammâd. *es-Şihâh*. thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Cîlî, Abdülkerim. *en-Nâdirâtu'l-'Ayniyye*. thk. Yusuf Zîdân. Kahire: Dâru'l-Emîn, 1999.
- Çıkla, Selçuk. "Şiir ve Hikâye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikâye ve Öykü-Şiir". *TÜBAR*. 25 (Bahar 2009): 51-85.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-İslâmî*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1963.
- Ebü'l-'Atâhiye, Ebû İshâk İsmâil b. el-Kâsım b. Suveyd. *el-Envâru'z-zâhiye*. Beyrut: Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûiyî, 1886.
- Fâhûrî, Ḥanna. *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî el-edEbü'l-ḳadîm*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986.
- Fidan, İbrahim. "Kur'an Kıssalarındaki Motiflerin Arap Şiirinde Kullanımı Bağlamında "Yusuf'un (a.s.) Üç Gömleği". *Turkish Studies* 11, sy. 17. (2016): 335-356.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Maḥzûmî-İbrâhîm es-Sâmarrâi. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Ḥatîb, Abdulkarîm. *el-Ḳaşa'u'l-Ḳur'ânî fi mantûkihî ve mefhûmih*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1965.
- Harman, Ömer Faruk. "Nûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 224-227. İstanbul: TDV Yay., 2007.
- Ḥamevî, İbn Hıccce. *Ḥizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*. şerh. 'İsam Şaḳyû. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004.
- İbn Ebî Ḥuşayne, Ebü'l-Feth el-Ḥasen Abdullâh es-Sulemî el-Ma'arrî. *Dîvân*. thk. Muhammed Esad Tales. Beyrut: Dâru Şâdir, 1999.
- İbn Nubâte, Cemâluddîn el-Fârûḳ el-Mısrî. *Dîvân*. Beyrut: İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- İbn Raşîḳ, Ebû Ali el-Ḥasen el-Ḳayravânî. *Dîvân*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1989.
- İbn Sehl, Ebû İshâk İbrâhîm el-İşbîl el-Endelusî. *Dîvân*. thk. Yusrî Abdulganî Abdullâh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.

- İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *el-Muntaẓam fî târîhi'l-mulûk ve'l-umem*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnu'l-Fârîd, Ebû Hâfıs Şerefuddîn Ömer b. Alî b. Murşid es-Sa'dî el-Hamevî el-Mışrî. *Dîvân*. Beyrut: Dâru Şâdir, ts.
- İbnu'l-Haddâd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Endelus. *Dîvân*. thk. Yusuf Ali Tavîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Kavak, Fadime. "Kur'ân'da Edebî Tasvîr". Doktora Tezi, Bursa, 2008.
- Keşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm. *er-Risâletu'l-Keşeyriyye*. thk. Abdülkerîm el-'Atâ'. Dimaşq: Mektebetu Dâri Tayyibe, 2000.
- Kutub, Seyyid. *et-Taşvîru'l-fennî fî'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002.
- Lisânuddîn b. el-Hatîb, Ebû Abdullâh Muhammed es-Selmânî. *Dîvân*. thk. Muhammed Miftâh. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1989.
- Meydânî, Abdurrahmân b. Hâsen Hâbenneke. *el-Belâgatu'l-Arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- Nâbiga ez-Zubyânî, Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir. *Dîvân*. şerh. 'Abbâs 'Abdussâtir. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb. *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Vesâik, 1423/2002.
- Râfi'î, Mustafa Sâdik. *Târîhu âdâbi'l-Arab*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Îmân, ts.
- Şafedî, Salâhuddîn Hâlîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvut-Turkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed. *Şimâru'l-kulûb fî'l-mudâf ve'l-mensûb*. thk. Muhammed Ebü'l-Fağl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed. *et-Temsîl ve'l-muhâdara*. thk. Abdulfettâh Muhammed el-Halû. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, ts.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr. *Miftâhu'l-Cenneh fî'l-ihticâci bi's-Sünneh*. Medine: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1989.
- Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Şenterînî, Ebü'l-Hâsen Ali b. Bessâm. *ez-Zehûra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*. thk. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Libya: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Küttâb, 1979.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Evsat*. 10 Cilt. Kahire, Dâru'l-Harameyn, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2000.
- Taglebî, Ömer b. Şuyeym b. 'Amr b. 'İbâd el-Kuţâmî. *Dîvânu'l-Kuţâmî*. thk. Mahmûd er-Rabî'î. byy. el-Hey'etu'l-Mışriyyetu'l-Âmme, 2001.

- Tanyu, Hikmet. "Cudi Dağı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Tatar, Burhanettin. "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar". *Milel ve Nihal* 1 (2009): 99-111.
- Tüccar, Zülfikar. Ümeyye b. Ebü's-Salt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 303-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ümeyye b. Ebi's-Şalt, Ebü'l-Kâsım. *Dîvân*. Dimaşq: el-Matba'atu't-Te'âvuniyye, 1974.
- Usâme b. Münkız, Ebü'l-Ĥâris Mueyyiduddevle Necmuddîn. *Dîvân*. Beyrut: Dâru Şâdir, 1996.
- Zemaşşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an haĥâik-i gavâmiği't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987.
- Zeyyât, Ahmed Ĥasen. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'n-Nahĥa, ts.